

Amasya İlahiyat Dergisi – Amasya Theology Journal

e-ISSN 2667-6710

Haziran / June 2025, 25: 454-480

Birgivi'nin Kıraatlere Yaklaşımı
(Mukaddimetü'l-Müfessirîn Adlı Tefsiri Özelinde Bir İnceleme)

Mehmet KARA

Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anbilim Dalı
Assistant Professor, Marmara University, Faculty of Theology,
Reading the Holy Quran and Department of Qiraat
İstanbul / Turkey
mekara5734@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2350-9323

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: İnceleme Makalesi / Review Article

Geliş Tarihi / Received: 20 Ağustos / August 2024

Kabul Tarihi / Accepted: 17 Mart / March 2025

Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / June 2025

Yayın Sezonu / Pub. Date Season: Haziran / June

Sayı / Issue: 25 **Sayfa /Page:** 454-480

Atıf / Cite as: Kara, Mehmet. "Birgivi'nin Kıraatlere Yaklaşımı (Mukaddimetü'l-Müfessirîn Adlı Tefsiri Özelinde Bir İnceleme) [Birgivi's Approach to Qiraat (A Study in the Specificity of his Commentary *Muqaddimat al-Müfessirin*)]". *Amasya İlahiyat Dergisi-Amasya Theology Journal* 25 (June 2025): 454-480.

<https://doi.org/10.18498/amailed.1536094>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Birgivi's Approach to Qiraat
(A Study in the Specificity of his Commentary *Muqaddimat al-Müfessirin*)

Abstract

This article aims to identify and analyze the approach to qiraat in the work *Muqaddimat al-Mufassirin*, authored by Imam Birgivi (d. 981/1573), a prominent 16th-century Ottoman scholar renowned for his contributions to various Islamic sciences, including Arabic language, tafseer, fiqh, hadith, kalam, tasawwuf, qiraat, and tajwid. The study specifically examines his commentary on the Qur'anic verses from Surat al-Fatiha to verse 98 of Surat al-Baqara, acknowledging that this work does not constitute a complete tafseer. Accordingly, Imam Birgivi's perception of qiraat has been determined primarily through the concepts of authentic (*sahih*) and anomalous (*shadhdh*) recitations. Based on this framework, the author's views regarding the criteria required for a recitation to be considered authentic have been identified. Among the three conditions for the validity of qiraat, particular attention has been given to the requirement that a recitation must be transmitted from the Prophet (*salla Allahu alayhi wa-sallam*). The author's explanations on this criterion, as well as his interpretation of the term *Qiraat al-Nabi* (the Recitation of the Prophet), have been examined within this study. Additionally, emphasis has been placed on the principle widely acknowledged among scholars of qiraat, which asserts that a mode of recitation must be transmitted from earlier generations to later ones, encapsulated in the maxim: Qiraat is a tradition (*sunnah*) that must be followed. In the context of the classification of *qiraat al-sab'a* (the seven canonical recitations), which became widespread due to the influence of Ibn Mujahid (d. 324/936) in the early period of qiraat history, and the classification of *qiraat al-'ashr* (the ten canonical recitations), which gained prominence particularly after Ibn al-Jazari (d. 833/1429), Imam Birgivi's preference has been examined. In this regard, the author primarily adheres to the classification of *qiraat al-sab'a*. However, in certain instances, he also references the three additional qiraat of Ya'qub, Abu Ja'far, and Khalaf, which complete *qiraat al-sab'a* into *qiraat al-'ashr*. Accordingly, it has been determined that Birgivi considers the recitations included in *qiraat al-sab'a* as *sahih* qiraat, while categorizing the remaining recitations as *shadhdh* qiraat. Therefore, it can be stated that the author's perception of *sahih* and *shadhdh* qiraat is shaped through the classification of *qiraat al-sab'a*. Despite being a scholar who lived after

Ibn al-Jazari, his preference not to adopt the *qiraat al-'ashr* classification is considered noteworthy in this context.

It is well known that the qiraat permissible for recitation in prayer differ from those used as a method of inference in tafseer, as all qiraat—whether sahih or shadhdh—are utilized in exegetical analysis. In this regard, Birgivi also employs both sahih and shadhdh qiraat in his tafseer to explain verses, drawing upon them for linguistic analysis in terms of *sarf* (morphology) and *nahw* (syntax) as well as for insights into Arabic dialectal variations. In this context, selected verses from the relevant tafseer have been examined to analyze the author's assessments within the framework of the qiraat-tafseer relationship. Accordingly, examples of sahih and shadhdh qiraat cited by the author have been presented, particularly in relation to his *sarf* analysis of words. These examples include differences in verb patterns, active-passive voice distinctions, third-person versus second-person variations, and whether a term is read as a noun or a verbal noun (*masdar*). Additionally, the method by which the author explains issues using sahih and shadhdh qiraat while analyzing verses or sentences from a syntactic perspective has been described. Given that Birgivi remains a significant reference for many Arabic learners, particularly in Turkey, through his works *al-'Awamil* and *al-Izhar*, and that he has expressed opinions on various jurisprudential matters, this study evaluates the extent and manner in which he utilizes differences in qiraat for linguistic analysis and interpretive depth in the exegesis of Qur'anic verses. Additionally, this study examines whether the author addresses differences in qiraat arising from Arabic dialectal variations, such as the assimilation (*idgham*) or clarification (*izhar*) of two letters with identical or similar points of articulation and characteristics, the verification (*tahqiq*) or simplification (*takhfif*) of the hamzah, and the inclination of *fatha* or *madd* towards *kasra*, including the recitation variants of *fath*, *taqlil*, and *imala*.

In the field of qiraat, the author has a dedicated treatise on one of its fundamental issues, namely the orthography of the *mushaf*, titled *Risala fi bayan rusūm al-masahif al-'Uthmaniyya al-sitta*. Additionally, he authored *al-Durr al-Yatim*, a work that examines various aspects of the science of *tajwid*. Given that Birgivi was a significant scholar of the Ottoman period, whose works influenced both his contemporaries and later scholars, a study focusing on his approach to qiraat-related issues within his tafseer is expected to be of scholarly benefit.

Keywords: Qiraat, Tafseer, al-Birgivi, al-Sahih, al-Shadhdh.

Birgivî'nin Kıraatlere Yaklaşımı (*Mukaddimetü'l-Müfessirîn* Adlı Tefsiri Özelinde Bir İnceleme)

Öz

Bu makalede Osmanlı Devleti'nin en ihtişamlı dönemlerinde yaşamış ve Arap dili, tefsir, fıkıh, hadis, kelim, tasavvuf, kıraat, tecvid gibi pek çok ilme dair telifi bulunan Birgivî Mehmed Efendi ismiyle maruf 16. yüzyıl âlimlerinden İmam Birgivî'nin (öl. 981/1573), Fâtîha sûresi ile Bakara sûresinin 98. âyetine kadar olan Kur'an âyetlerinin tefsirinin yer aldığı, tam bir tefsir olmayan *Mukaddimetü'l-müfessirîn* ismiyle neşredilen eseri özelinde kıraatlere yaklaşımı tespit ve tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu itibarla öncelikle sahih ve şaz kıraat telakkisi üzerinden Birgivî'nin kıraat tasavvuru tayin edilmiş ve buna göre sahih bir kıraatte bulunması gereken kriterler noktasında müellifin kanaati belirlenmiştir. Kıraatlerin sıhhat şartları açısından zikredilen üç kriterden biri olan kıraatlerin Hz. Peygamber'den mervî olması gerektiği şeklindeki kriter hususunda müellifin açıklamaları ve "Kırâatü'n-Nebî" ifadesinin maksudu konusundaki izahları da bu çalışmada değinilen meselelerden olmuştur. Bu noktada kıraat ilminde bir okuyuşu, sonrakilerin öncekilerden ahzetmesi gerektiğini belirten "Kıraat, tâbi olunması gereken bir gelenektir/sünnettir." şeklinde ehline malum olan kıraat prensibine riayeti üzerinde de durulmuştur.

Kıraat tarihinin ilk dönemlerinde İbn Mücâhid'in (öl. 324/936) etkisiyle yaygınlaşan kırâat-i seb'a tasnifi ya da sonraki dönemlerde özellikle İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429) sonrasında meşhur olan kırâat-i aşere tasnifi bağlamında Birgivî'nin tercihi ortaya konulmuştur. Bu noktada müellif, kırâat-i seb'a tasnifini tercih etmekle beraber bazı yerlerde kırâat-i seb'a'yı kırâat-i aşere'ye tamamlayan Ya'kûb, Ebû Ca'fer ve Halef olmak üzere üç kıraat imamından da aktarımda bulunmuştur. Bu itibarla kırâat-i seb'a tasnifinde geçen kıraatleri sahih kıraat, diğer kıraatleri ise şaz kıraat olarak nitelendirdiği tespit edilmiştir. Dolayısıyla müellifin kıraat tasavvuruna göre sahih veya şaz kıraat telakkisini kırâat-i seb'a tasnifi üzerinden oluşturduğu söylenebilir. İbnü'l-Cezerî sonrasında yaşayan bir âlim olmasına rağmen kırâat-i aşere tasnifini tercih etmemesi bu bağlamda dikkate değer görülmüştür.

Namazda okunması câiz olan kıraatlerle, tefsirde bir tefsir yöntemi olarak istidlal edilen kıraatlerin ayrıştığı, zira tefsirde sahih veya şaz fark etmeksizin tüm kıraatlerden faydalandığı bilinmektedir. Birgivî de bu itibarla tefsirinde sarf veya nahiv ilmi açısından dil tahlili ya da Arap dili lehçeleri bakımından sahih

veya şaz tüm kıraatlerden istidlalde bulunmak suretiyle âyetleri izah etmeye çalışmıştır. Bu kapsamda ilgili tefsirden örnek âyetler seçilerek kıraat-tefsir ilişkisi bağlamında zikredilen hususlarda müellifin değerlendirmeleri inceleme konusu yapılmıştır. Bu bağlamda müellifin fiillerde bab farklılığı, malûm-meçhul, gâib-muhatap farklılığı, bir lafzın isim veya masdar kipinde okunması gibi farklılıklar üzerinden sarf ilmi açısından tahlile tabi tuttuğu kelimeler için zikrettiği sahih veya şaz kıraatlerden örnekler verilmiştir. Yanı sıra âyetleri veya âyetlerdeki cümleleri nahiv ilmi açısından tahlil ederken sahih veya şaz kıraatlerle meseleyi açıklama yöntemi de tasvir edilmiştir. Zira *Avâmil* ve *İzhâr* isimli eserleriyle özellikle ülkemizde Arapça öğrenmek isteyen birçok kimsenin hâlâ kendisinden istifade ettiği, fıkıhla ilgili birçok meselede görüş beyan etmiş olan müellifin bu noktada dilbilim açısından ve yorum zenginliği bakımından âyetlerdeki kıraat farklılıklarından ne ölçüde ve nasıl istidlalde bulunduğu konusu çalışmamız kapsamı içerisinde değerlendirilmiştir. Ayrıca mahreçleri veya sıfatları aynı ya da yakın olan iki harfin idğamı-izhârı, hemzenin tahkiki-tahfifi, fethanın-meddin kesreye meyilli okunup okunmaması ile ilgili feth-taklîl-imâle vecihleri vb. türden Arap dilinin lehçelerinden kaynaklanan farklı kıraatleri müellifin zikredip zikretmediği de bu çalışmada yer verilen konulardandır.

Kıraat ilmi özelinde bu ilmin temel meselerinden birisi sayılan resmu'l-mushafla alakalı *Risâle fî beyâni rusûmi'l-mesâhifi'l-Osmâniyyeti's-sitte* isimli hususi bir risalesi bulunan müellifin aynı zamanda tecvid ilminin meselelerini inceleme konusu yaptığı *ed-Dürrü'l-yetîm* adlı telifi de vardır. Bu vesileyle kıraat ilminin çeşitli meselelerine dair telifi bulunan, Osmanlı Devleti döneminin önemli âlimlerinden biri kabul edilen Birgivî gibi hem kendi yaşadığı dönem hem de sonraki dönem âlimlerini etkilemiş bir âlimin, kaleme almış olduğu tefsiri özelinde bahsi geçen kıraat meselelerindeki yaklaşımının tespiti üzerinde duran böyle bir çalışmanın istifadeye medar olabileceği düşünülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Tefsir, Birgivî, Sahih, Şaz

Giriş

Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması yönünde çaba sarf eden müfessirler, yazmış oldukları tefsirlerinde bu gayeye matuf olarak farklı kıraatlerden de faydalanmaktadır. Bilindiği üzere Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti sonrasında farklı lehçelere sahip olanlara ve okuma-öğrenme zorluğu

yaşaması muhtemel bir kitleye okuma kolaylığı sağlamak üzere risâletin son yıllarında yedi harf meselesiyle de ilintili olarak farklı okuyuşlara müsamaha gösterilmiştir. Nitekim kıraat farklılıklarının ekseriyeti de bu tür kıraatlerden oluşmaktadır. Hz. Peygamber'in berhayat olduğu dönemde varlık kazanan bu kıraat farklılıklarının, Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği mushafların resmine (mesâhif-i Osmâniyye'ye) muvafık olanlar, sahih ve muttasıl bir senetle Hz. Peygamber'den rivayet edilenler, kıraat imamlarının ihtiyarları doğrultusunda sonraki dönemlere intikal ettirilmiştir. Bu itibarla Hz. Peygamber ve sahâbe döneminde okunan kıraatlerden mesâhif-i Osmâniyye'ye muvafık olmayanlar ya da mushaf gönderilen şehirlerin kıraat birikimini yansıttığı düşünülen meşhur kıraat imamlarından nakledilmeyen okuyuşlar, gayr-i sahih kıraatlerin içerisinde değerlendirilmiştir. Bununla beraber tefsirlerin büyük bir kısmında âyetlerin anlaşılması sürecinde anlam zenginliği veya sarfî ve nahvî değerlendirmeler bağlamında sahih kıraatlerle olduğu gibi diğer kıraatlerle de istidlal edilmiştir.

Kıraat-tefsir ilişkisi bağlamında tefsirlerde kıraatlerden istifade edilmekte olduğunu bir tefsir özelinde inceleme konusu yapan ve buna göre müellifin kıraat yaklaşımını tespit ve tahlil etmeyi amaçlayan pek çok akademik çalışma kaleme alınmıştır.¹ Rivayete dayanması hasebiyle kıraat farklılıklarının kapsamında ve Kur'an âyetleri içerisinde farklı okuyuşa konu olan yerlerin sayısında herhangi bir değişiklik olmamasına rağmen

¹ Örneğin bk. Abdülmecit Okçu, *Kıraât Açısından Taberî ve Tefsiri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000); Mustafa Kılıç, *Kıraât-Tefsir İlişkisi Zemahşeri Örneği* (İstanbul: İFAV, 2015); Ömer Başkan, *Tefsirin Bilgi Alanlarından Biri Olarak Anlamı Etkileyen Kıraat Farklılıklarının Tevcihi -el-Muharraru'l-Vecîz Örneği-* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015); Adem Yeşildağ, "Tefsir Geleneğinde Kıraât-Yorum İlişkisi: Fethu'l-Kadîr Örneği", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1 (Ocak 2022), 155-168; Adem Yeşildağ, "Fethu'l-Kadîr Özelinde Şevkânî'nin Kıraât-i Seb'a ile Kıraât-i Aşereye Yaklaşımı", *Kalemname* 12 (Aralık 2021), 94-115; Ahmet Kazan, "İbnü'l-Cezerî Sonrası Kıraât-Tefsir İlişkisi: Fethu'r-Rahmân Örneği", *Amasya İlahiyat Dergisi* 22 (Haziran 2024), 46-70; İhsan Sütşurup, *Sa'lebî'nin el-Keşf ve'l-Beyân Tefsirinde Kıraatlere Yaklaşımı*, ed. Kenan Aklan - Resul Akcan (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023); Mehmet Kılıç, *Molla Ali el-Kârî'nin "Envâru'l-Kur'ân ve Esrâru'l-Furkân" Tefsirinde Kıraatlere Yaklaşımı* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023).

her bir müfessirin bu konudaki yaklaşımı farklı olabilmektedir. Bu açıdan kıraat-tefsir ilişkisine dair yapılacak her bir çalışmanın, kıraate dair özgün yaklaşımların tespiti de mümkün ise, faydalı olabileceği kanaatindeyiz.

“Birgivi'nin Kıraatlere Yaklaşımı (*Mukaddimetü'l-Müfessirîn Adlı Tefsiri Özelinde Bir İnceleme*)” isimli bu çalışmada, kıraat-tefsir ilişkisini konu edinen diğer araştırmalarda olduğu gibi müellifin tefsirinde yer verdiği farklı kıraatlerden ve değindiği kıraat meselelerinden hareketle kıraat yaklaşımı tespit edilmeye çalışılmıştır. Ömrünün büyük bir kısmını Osmanlı Devleti'nin en ihtişamlı dönemi kabul edilen Kânûnî Sultan Süleyman'ın (öl. 974/1566) saltanat yıllarında (1520-1566) geçirdiği anlaşılan Birgivi Mehmed Efendi, elli yıllık kısa süren ömrüne (1523-1573) rağmen Arap dili, tefsir, fıkıh, hadis, kelam, tasavvuf, kıraat, tecvîd gibi dinî ilimlerin birçok alanında ve yaşadığı dönemin güncel meseleleri hakkında pek çok risâlesi bulunan mütebahhir bir âlimdir.² Müellifin kıraat ilmi özelinde ise resmu'l-mushaf ilmini konu edinen müstakil bir risâlesi³ ve tecvid ilminin meselelerini inceleme konusu yaptığı *ed-Dürrü'l-yetîm*⁴ isimli bir telifi vardır. Bununla beraber Birgivi'nin tefsiri özelinde kıraatlere dair değerlendirmelerine yönelik herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Birgivi gibi hem kendi yaşadığı dönem hem de sonraki dönem âlimleri üzerinde etkisi bulunan bir âlimin kıraatlere yaklaşımını irdelemesi bakımından bu çalışmanın özgün olduğu ve önem arz edeceği

² Bu eserler için bk. Yaşar Düzenli, *Birgivi ve Tefsirdeki Metodu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1987), 34-53; Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivi Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1992), 77-129; Huriye Martı, *Birgivi Mehmed Efendi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008), 71-120; Takıyyüddin Mehmed b. Pir Ali el-Birgivi, *Resâilü'l-Birgivi*, thk. Ahmed Hâdî el-Kassâr (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011).

³ Takıyyüddin Mehmed b. Pir Ali el-Birgivi, *Risâle fî Beyâni Rusûmi'l-Mesâhifi'l-Osmâniyye* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 00250-001), vr. 72-73; Habib Salih Emre, *İmam Birgivi'nin "Risale Fi Beyani Rusumi'l-Mesahifi'l-Osmaniyyeti's-Sitte" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

⁴ Takıyyüddin Mehmed b. Pir Ali el-Birgivi, *ed-Dürrü'l-Yetîm* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 03704-007), vr. 131-137; Cuma Öztürk, *İmam Birgivi'nin ed-Dürrü'l-Yetîm Adlı Risâlesi (İnceleme ve Tahkik)* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).

düşünülmüştür. *Avâmil* ve *İzhâr* isimli eserleriyle Arapça öğrenmek isteyenlerin hâlâ kendisinden yararlandığı, fıkıhla ilgili birçok meselede görüş beyan etmiş olan müellifin bu noktada dilbilimi açısından ve yorum zenginliği bakımından âyetlerdeki kıraat farklılıklarından ne ölçüde ve nasıl istidlalde bulunduğu konusu da çalışmamız kapsamında incelemeye değer görülmüştür.

Birgivî'ye nispet edilen ve *Mukaddimetü'l-Müfessirîn* ismiyle neşredilen⁵ söz konusu tefsir, sadece Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin 98. âyeti aralığındaki âyetlerin izahından oluşan bir tefsirdir. Birgivî'nin tefsir metodu üzerine Yaşar Düzenli'nin hazırlamış olduğu yüksek lisans tezinde söz konusu tefsirin kıraat ilmi yönünden özelliklerine değinilmiş⁶ ve sadece bazı örnekler üzerinden müellifin bir tefsir yöntemi olarak kıraatlerden de faydalandığı üzerinde durulmuştur. Bizim çalışmamızda ise söz konusu tefsir özelinde müellifin sahih ve şaz kıraat telakkisi, bu tür kıraatlerden hangi bağlamda ve hangi maksatla istidlalde bulunduğu, sahabe kıraatleri konusundaki yaklaşımı, kırâat-i seb'a veya kırâat-i aşere⁷ açısından tercih ettiği kıraat tasnifi gibi meselelere dair kıraat yaklaşımının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Birgivî'nin âyetleri tefsir ederken birçok yerde farklı kıraatlerden istidlalde bulunduğu görülmektedir. Müellif, bazı yerlerde temrîz sîgası (قيل) kullanarak herhangi bir nispette bulunmaksızın sadece kıraat farklılığını aktarmakla yetinmiştir. Bazı yerlerde ise ilgili kıraati okuyan zevata nispet etmek suretiyle farklı kıraatleri nakletmiştir. Naklettiği

⁵ Takıyyüddin Mehmed b. Pir Ali el-Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, thk. Abdurrahman b. Salih b. Süleyman ed-Dehş (Riyâd: Câmiatu'l-İmam Muhammed b. Suûdi'l-İslâmiyye, 2004).

⁶ Düzenli, *Birgivî ve Tefsirdeki Metodu*, 162-167.

⁷ *Kırâat-i Seb'a*: İbn Mücâhid'in (öl. 324/936) Mekke'den İbn Kesîr, Medine'den Nâfi', Kûfe'den Hamza, Âsım ve Kisâi, Basra'dan Ebû Amr, Şam'dan İbn Âmir olmak üzere tercih etmiş olduğu yedi kıraat imamının kıraat ihtiyarıdır. *Kırâat-i Aşere* ise bu imamların yanı sıra Medîne'den Ebû Ca'fer, Kûfe'den Halef, Basra'dan Ya'kûb olmak üzere üç kıraat imamının da eklenmesiyle oluşan onlu kıraat ihtiyarıdır. Bk. Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2018), 103; Abdulhamit Birişık, "Kıraat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002).

kıraatlerin yer yer sarfî ve nahvî tahlillerini de zikretmiş ve bu kıraatlerin kelimenin veya âyetin anlamına olan etkisi üzerinde durmuştur. Bu itibarla sahih veya şaz ayrımı yapmaksızın tüm kıraatlerden yararlanma yöntemini tercih etmiştir. Müellifin kıraatlere yaklaşımının incelendiği bu çalışmada, her bir başlıkta mümkün olduğunca müellifin zikrettiği sahih ve şaz kıraatlerden seçkide bulunmak suretiyle örnekler verilmeye çalışılacaktır.

1. Birgivî'nin Kıraat Tasavvuru: Sahih Kıraat ve Şaz Kıraat Telakkisi

Kur'ân-ı Kerîm'in âyetlerinin doğru bir şekilde anlaşılmasını hedefleyen tefsir ilminde amaç, âyetlerde murad edilen ilâhî mesajın beyan edilmesidir. Bundan dolayıdır ki bazı tefsirlerde, âyetlerin anlaşılması sürecinde sahih veya şaz ayrımı yapmaksızın tüm kıraatlerden yararlanma yoluna gidilmiştir. Kıraat literatüründe ise sahih bir Kur'an kıraati amaçlandığı için sahih kıraatlerin dışındaki kıraatlere yer verilmemektedir. Bu tür kıraatler sadece şaz kıraatlerin derlendiği türde eserlerde tedvin edilmektedir. Bu itibarla Birgivî'nin de kaleme aldığı tefsirinde diğer tefsirlerde olduğu gibi bir tefsir yöntemi olarak âyetlerin anlaşılmasına katkı sağlayan, sarfî veya nahvî tahlile imkân sunan, sahih veya şaz ayrımı yapmaksızın tüm kıraatlerden yararlandığı görülmektedir.

Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin 98. âyeti aralığındaki âyetlerden oluşan tefsirinde farklı kıraatlerden istifade ettiği yerlerdeki değerlendirmelerinden hareketle Birgivî'nin sahih veya şaz kıraat telakkisi üzerinden kıraat tasavvuru tayin edilebilir. Bu bağlamda örneğin müellif, "عَشَاوَةٌ"⁸ kelimesinin "عَشَاوَةٌ" ve "عَشَاوَةٌ" şeklinde de okunduğunu; fakat bunların şaz kıraatler olduğunu söylemiş ve buna gerekçe olarak da kırâat-i seb'a imamları tarafından bu kelimenin mübteda olmak üzere "عَشَاوَةٌ" şeklinde okunmasını göstermiştir.⁹

Müellifin gerekçe olarak zikrettiği bu ifadeden hareketle şaz kıraat telakkisini, kırâat-i seb'a çerçevesinde oluşturduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Birgivî'nin kırâat-i seb'a içerisinde yer alan okuyuş farklılıklarını

⁸ el-Bakara 2/7.

⁹ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 239.

sahih kıraat olarak tavsif ettiği; bunun haricindeki sahabe kıraatı veya tâbîinden nakledilen kıraatleri ise şaz kıraat kategorisinde addettiği çıkarımında bulunulabilir. Kırâat-i aşere tasnifinin yerleşmesinde etkin olan âlimlerden İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429) sonrasında yaşamış olmasına rağmen Birgivî'nin kırâat-i aşere değil de kırâat-i seb'a çerçevesinde sahih-şaz kıraat tasnifinde bulunması dikkat çekicidir.

Kur'an kıraatı olarak kabul edilmeye değer olan sahih kıraatler için "sahih ve muttasıl bir senet", "Arap dili kâidelerine uygunluk" ve "mesâhif-i Osmâniyye'ye mufavafat" şeklinde üç şartın bulunması gerektiğini ilk olarak Mekkî b. Ebî Tâlib (öl. 437/1045) zikretmiştir. Mekkî b. Ebî Tâlib, bu üç şartın bulunduğu bir kıraatle ancak Kur'an'ın okunabileceğini belirtmiştir.¹⁰ Birgivî de bu bağlamda kırâat-i seb'a kapsamındaki kıraatleri; tevâtür derecesinde sahih ve muttasıl bir senede sahip, Arap dili kâidelerine uygun ve mesâhif-i Osmâniyye'ye mufavak olan kıraatler şeklinde tavsif etmiştir.¹¹ Buna göre Birgivî'nin makbul bir kıraatte, zikri geçen üç şartın bulunması gerektiği ve bu şartları ancak kırâat-i seb'a kapsamındaki kıraatlerin sağladığı görüşünde olduğu anlaşılmaktadır.

Ehl-i sünnet ulemasının görüşü olarak aktardığı şu ifade de bunu teyit eder niteliktedir: Kıraatlerin tamamı tevkîfî olup bunların her birini bizzat Hz. Peygamber okumuştur. Kıraatlerin ancak bir kısmı tevâtür derecesine ulaşmıştır ki bunlar ancak kırâat-i seb'a kapsamındaki kıraatlerdir. Bir kısmı ise tevâtür derecesine ulaşmamış olup bunlar da şaz kıraatlerdir.¹² Burada dikkat çekici hususlardan birisi de müellifin tüm kıraatleri Hz. Peygamber'in bizzat okuduğuna yönelik ifadeleridir. Zira Hz. Peygamber'in tüm kıraatleri bizzat kendisinin okuyup okumadığı, farklı değerlendirmelere konu olan bir meseledir.¹³

¹⁰ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İbâne an meânî'l-kırâât*, thk. Abdulfettâh İsmail Şelebî (Kahire: Dâru Nehdati Mısır, 1977), 51.

¹¹ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 161-162.

¹² Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 162.

¹³ Detaylı bilgi için bk. Mehmet Kara, "Hadis Rivayetleri Bağlamında Hz. Peygamber'in Okuduğu veya Okuttuğu Kıraat Farklılıkları", *TheoSophia* 3 (Aralık 2021), 123-139.

Birgivî, sahih olarak kabul edilen her kıraat için söz konusu kıraatin Hz. Peygamber'den mervî olması gerektiğini belirtirken bu kıraatin aynı zamanda kırâat-i seb'a kapsamında bir kıraat olmasını da zorunlu görmektedir. İbn Kesir'den (öl. 120/738) naklen aktardığı kıraat farklılığına dair yaptığı değerlendirmeler de bunu teyit etmektedir. İbn Kesir'den nakledilen bu rivayete göre "عَزَّيْرُ الْمُعْضُوبِ"¹⁴ âyetindeki "عَزَّيْرُ" lafzı, öncesindeki "عَلَيْهِمْ" kelimesindeki zamirden hâl olmak üzere "عَزَّيْرُ الْمُعْضُوبِ" şeklinde meftuh okunmuştur. Birgivî bunun şaz bir kıraat olduğunu belirtmiştir. Çünkü ona göre bu kıraat, Hz. Peygamber'e isnad edilmiş olsa da kırâat-i seb'a içerisinde olmayan bir kıraattir. Bu bağlamda müellif, "Kırâatu'n-Nebî" ifadesiyle Hz. Peygamber'in âdeti/alışkanlığı üzere olduğu kıraatin kastedildiğini ve tüm kıraatlerin Hz. Peygamber'in kıraatleri olup Hz. Peygamber'den mervî olduğunu söylemiştir. Örnekte geçen mezkûr kıraatin ise Hz. Peygamber'in âdeti üzere olmayan bir kıraat olduğunu, çünkü "عَزَّيْرُ الْمُعْضُوبِ" kıraatinin kırâat-i seb'a imamı nezdinde meşhur olmadığı için Hz. Peygamber'e nispet edilse de onun âdeti üzere olmayan bir kıraat olduğu tespitinde bulunmuştur.¹⁵ Dolayısıyla aktarılan bu örnekten hareketle Birgivî'nin kıraat tasavvuruna göre Hz. Peygamber'den mervî olan kıraatlerden kırâat-i seb'a içerisinde nakledilenlerin ancak sahih kıraat olarak tavsif edilmeye değer görüldüğü, bunun dışındaki kıraatlerin ise muteber olarak addedilmediği sonucu çıkarılabilir.

Birgivî'nin kıraatlerin sıhhati için ileri sürülen mezkûr üç şartın birlikte bulunmasını zorunlu addettiği görülmektedir. Nitekim tefsirinde bazı şaz kıraatlere değindikten sonra sadece Arap dili kâidelerine bir vecihle de olsa uygun olan bir okuyuşla Kur'an kıraatinin câiz olmadığını belirtmiştir. Bu bağlamda kıraatin, tâbi olunması gereken bir sünnet/gelenek (القراءة سنة متبعة) olduğunu özellikle ifade etmiştir. Dolayısıyla Birgivî'ye göre sadece Arap dili kâidelerine uygunluğun yeterli görülmediği, mervî olmayan bir okuyuşla Kur'an kıraatinin câiz olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁶ Buna göre müellifin, kıraatin, sonrakilerin öncekilerden

¹⁴ el-Fâtiha 1/7.

¹⁵ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 181-182.

¹⁶ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 169.

ahzettği şeklinde tâbi olunması gereken bir geleneğe dayanması gerektiğini vurgulayan “القراءة سنة متبعة” (Kıraat tâbi olunması gereken bir sünnettir.)¹⁷ prensibini esas aldığına yönelik tespitimizi de burada belirtmemiz gerekir.

2. Kıraatlere Yaklaşımı

Birgivî'nin âyetlerin anlaşılması hususunda etkisi bulunan veya sarfî ve nahvî tahlil imkânı sunan tüm kıraatlere sahih ve şaz kıraat ayrımı yapmaksızın tefsirinde yer verdiği görülmektedir. Bu kıraatleri zikrederken bazı yerlerde temrîz sîgasıyla aktarımda bulunurken bazı yerlerde ise ilgili kıraati okuyan kimsenin ismini açıkça zikretmek suretiyle nakilde bulunmaktadır. Sıla,¹⁸ feth-taklîl-imâle,¹⁹ medler gibi âyetin anlaşılması konusunda herhangi bir etkisi bulunmayan kıraat farklılıklarını ise genelde zikretmemiş olması dikkat çekmektedir. Dolayısıyla müellifin kıraatlere yaklaşımı ile ilgili olarak diğer tefsirlerde olduğu gibi âyetlerin anlaşılması sürecinde dilbilimsel tahlil veya anlama etkisi bağlamında kıraatlerle istidlal ettiği tespitinde bulunulabilir.

2.1. Sahih Kıraatlere Yaklaşımı

Birgivî, sahih kıraat olarak tavsif ettiği kırâat-i seb'a imamlarının kıraatini naklederken söz konusu kıraatleri imamlara nispet ederek zikretmektedir. Bununla beraber bazı yerlerde ilgili kıraati okuyan imamlardan sadece bazılarını zikretmekle yetinmektedir. İki farklı kıraatın olduğu bazı yerlerde bir kıraati, ilgili kıraat imamına nispet ederken diğer kıraati ise “diğerleri” veya “cumhur” ifadesiyle

¹⁷ Kıraat literatüründe söz konusu prensibin nispet edildiği âlimler için bk. Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâat*, thk. Şevki Dayf (Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972), 50; Ebû Amr ed-Dânî, *Câmiu'l-beyân fi'l-kırââtî's-seb'i'l-meşhûra*, thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 39.

¹⁸ Kıraat ıstılahında *sıla*, sakın cemî mimlerinin, vaslâda zammeli ve vâv-ı mukaddere ile medli olarak okunmasıdır. Bk. Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 147; Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 143.

¹⁹ Kıraat ıstılahında *imâle*, fethayı kesreye doğru, elifi yâ'ya doğru bir sesle okumak; *taklîl* fetha ile imâle-i kübrâ arası bir sesle okuyuş iken *feth* ise normal okuyuşu belirtmektedir. Bk. Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 90, 156; Fırat, *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 52, 86.

belirtmektedir. Birgivî'nin kırâat-i aşere imamları içerisinde yer alan Ebû Ca'fer (öl. 130/747), Ya'kûb (öl. 205/821) ve Halef (öl. 229/844) gibi diğer üç kıraat imamından bazısının okuyuşunu da aktardığı görülmektedir. Bu bağlamda kırâat-i seb'a imamları dışında kabul edilen bu imamların okuyuşu, bazen kırâat-i seb'a imamlarının kıraatine muvafık iken bazen söz konusu imamların infirad ettiği kıraatler şeklinde olabilmektedir. Bu itibarla müellifin tefsirinde sahih kıraatleri tercihi bağlamında bahsi geçen özelliklere bazı örnekler verilmek suretiyle işaret edilmeye çalışılacaktır.

Kırâat-i aşere bağlamında Âsım, Kisâî, Ya'kûb ve Halef'in "مَالِك" ²⁰ şeklinde elifli olarak okuduğu bu kelimeyi Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Hamza ve Ebû Ca'fer "مَلِك" şeklinde elifsiz okumaktadır.²¹ Bu bağlamda Birgivî, bu kelimeyi Âsım, Kisâî ve Ya'kûb'un "مَالِك"; Nâfi', İbn Kesîr ve İbn Âmir'in ise "مَلِك" şeklinde okuduğunu nakletmiştir.²² Müellifin ilgili kelimeyi hangi imamın nasıl okuduğunu her bir imamın ismini belirtmek suretiyle zikrettiği görülmektedir. Bununla beraber kırâat-i seb'a imamlarından Ebû Amr ile Hamza'nın okuyuşunu zikretmemişken kırâat-i aşere imamları içerisinde bulunan Ya'kûb'un kıraatine ise değinmiştir.

Bakara sûresinin 96. âyetindeki "يَعْمَلُونَ" fiilini cumhur kurrânın gâib sîgayla; Ya'kûb'un ise muhatap sîgayla okuduğunu naklettiği yerde²³ de Ya'kûb'un kıraatini özellikle zikretmiştir. Nitekim "يَعْمَلُونَ" fiilini kırâat-i aşere imamları içerisinde sadece Ya'kûb muhatap sîgayla, diğer imamlar ise gâib sîgayla okumaktadır.²⁴ Görüldüğü üzere Birgivî, bazı yerlerde bir

²⁰ el-Fâtîha 1/4.

²¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Mihrân en-Nisâbûrî, *el-Mebsût fi'l-kırââtî'l-aşr*, thk. Subey' Hamza Hâkîmî (Dimaşk: Mecmeu'l-Lügati'l-Arabiyye, 1981), 86; Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed en-Neşşâr, *el-Büdüru'z-zâhire fi'l-kırââtî'l-aşri'l-mütevâtire*, thk. Ahmed İsa el-Mî'sarâvî (Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 2011), 1/77; Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî el-Bennâ, *İthâfu fudalâi'l-beşer fi'l-kırââtî'l-erbe'ate aşer*, thk. Enes Mihre (Lübnân: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006), 162-163; Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân* (İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanîfiyye, ts.), 7.

²² Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 167.

²³ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 625.

²⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-Ezherî, *Meâni'l-kırâât*, thk. 'Tyd Mustafa Derviş - 'Avd b. Hamd el-Kûzî (Suudi Arabistan: Câmi'atu'l-Melik Su'ûd,

kıraat imamının okuyuşunu kıraat imamına nispetle naklederken diğer kıraati ise “cumhur” ifadesiyle kalan kıraat imamlarının okuyuşu olarak aktarmaktadır. Bu itibarla kırâat-i seb’a’yı tercih etmekte olduğu şeklinde daha önce bir tespitte bulunmuş olsak da müellifin bu yaklaşımı, kırâat-i aşere içerisinde yer alan diğer üç imamın kıraatini de sahih kıraat olarak değerlendirdiğine yönelik bir karine şeklinde düşünülebilir.

Bununla beraber “لِلْمَلِكَةِ اسْجُدُوا”²⁵ ifadesindeki tâ-i merbûta’yı cumhurun meksûr okuduğunu, Ebû Ca’fer’in ise kesreden zammeye intikalin zorluğu gerekçesiyle mazmûm okuduğunu belirten Birgivî, bu kıraatın zayıf bir kıraat olduğunu söylemiştir.²⁶ Müellif bu örnekte kırâat-i aşere imamlarından Ebû Ca’fer’in kıraatine yer vermiş ve fakat söz konusu kıraatın zayıf bir kıraat olduğu şeklindeki görüşünü de izhar etmiştir. Bu örnek özelinde kırâat-i aşere içerisinde bulunan diğer üç imamdan birisine ait bir kıraat, kırâat-i seb’a imamlarından birisinden nakledilmediğinde Birgivî’nin bu kıraatı sahih kıraat kategorisinde kabul etmediği şeklinde bir kanaate ulaşılması mümkün hale gelmektedir.

2.2. Şaz Kıraatlere Yaklaşımı

Birgivî, diğer tefsirlerde olduğu gibi bir tefsir yöntemi olarak âyetlerin anlaşılmasına katkı sağlayan, sarf veya nahiv ilmi açısından dilsel tahlil imkânı sunan şaz kıraatlerle birçok yerde istidlalde bulunmuştur. Zira daha önce de ifade edildiği üzere tefsir ilminde amaç, sahih bir Kur’an tilâveti değil; âyetlerde murad edilen ilâhî mesajın doğru bir şekilde anlaşılması çabasıdır. Bu gayeye matuf olarak Birgivî de diğer tefsirlerde olduğu gibi tefsirinde şaz kıraatlere birçok âyette yer vermiştir. Birgivî’nin tefsirinde geçen şaz kıraatlerin her birinin burada zikredilmesi çalışmanın amacı olmadığı gibi kapsamını da aşacak boyuttadır. Bu bakımdan her bir başlığa uygun düşecek şekilde şaz kıraatlerden örnekler

1991), 1/167; Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırââtî'l-uşr*, thk. Ali Muhammed Dabbağ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 2/219; Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l-'irfân*, 29.

²⁵ el-Bakara 2/34.

²⁶ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 411. Ayrıca bk. Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî İbn Cinnî, *el-Muhteseb fi tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kıraâtî ve'l-îdâhi 'anhâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 1/67.

verileceği için bu kısımda müellifin tefsirinde şaz kıraatlere yaklaşımına sadece bazı örnekler üzerinden işaret edilmekle yetinilecektir.

Birgivî şaz kıraatleri aktardığı bazı yerlerde ilgili kıraati herhangi bir kimseye nispet etmeksizin nakletmekle yetinmiştir. Bunların bir kısmında ilgili kıraatin şaz bir kıraat olduğunu özellikle zikretmişken bir kısmında ise şaz kıraat olduğunu açıkça ifade etmemiştir. Örneğin, Fâtiha sûresinin ikinci âyetinde “الْحَمْدُ لِلَّهِ” ifadesinin “الْحَمْدُ لِلَّهِ” (el-Hamde lillâhi), “الْحَمْدُ لِلَّهِ” (el-Hamdu lüllâhi) veya “الْحَمْدُ لِلَّهِ” (el-Hamdi lillâhi) olarak üç farklı şekilde okunabildiğini belirten bazı rivayetleri aktarmış ve bu üç okuyuşun da şaz kıraat olduğunu açıkça ifade etmiştir.²⁷ Bu örnek özelinde ilgili kelime resmu'l-mushaf açısından bahsi geçen şekillerde okunmaya ihtimalli olduğu halde nakle dayanmayan bir okuyuş olması nedeniyle Birgivî tarafından şaz kıraat olarak tavsif edildiği anlaşılmaktadır.

Müellifin bazı yerlerde aynı şekilde herhangi bir nispet belirtmeksizin sadece “قُرِئَ” lafzıyla ve şaz kıraat olduğunu açıkça ifade etmeksizin şaz kıraat aktarımında bulunduğu da görülmektedir. Örneğin, “الصَّوَاعِقُ”²⁸ kelimesinin “الصَّوَائِقُ” şeklinde de okunduğu nakledilmiştir. Birgivî, bu kelimenin “horoz öttüğünde söylenen ‘صَفْعُ الدِّبْكُ’ lafzından türetildiğini; “الصَّوَائِقُ” sözcüğünden kalbedilen bir kelime olmadığını belirtmiştir.²⁹ Bu kıraatin sahih kıraatler için zikredilen üç şarttan resmu'l-mushafa muvafakat şartına uymadığı görülmektedir. Dolayısıyla sahih bir kıraatin taşınması gereken üç şarttan diğer ikisine uygun olup olmaması meselesi bir yana resmu'l-mushafa muvafık olmaması özelinde de şaz kıraat olarak tavsif edilmeye değerdir.

Birgivî, sahabe veya tâbiîn nispetli bazı şaz kıraatlere de yer vermektedir. Örneğin, “يَخْطُفُ”³⁰ kelimesini İbn Mes'ûd'un “يَخْطِفُ”, Mücâhid'in “يَخْطُفُ”, Hasan Basrî'nin “يَخْطِفُ” ve “يَخْطِفُ”, Zeyd b. Ali'nin ise “يَخْطِفُ” olarak farklı şekillerde okuduklarını nakletmiştir.³¹ Bu son örnekte

²⁷ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 160. Ayrıca bk. İbn Cinnî, *el-Muhtesab fî tebyîni vücûhi şevâzî'l-kıraati ve'l-îdâhi 'anhâ*, 1/111.

²⁸ el-Bakara 2/19.

²⁹ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 301.

³⁰ el-Bakara 2/20.

³¹ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 303. Ayrıca bk. İbn Cinnî, *el-Muhtesab fî tebyîni vücûhi şevâzî'l-kıraati ve'l-îdâhi 'anhâ*, 1/140.

de görüldüğü üzere bir kelime, harekesiz ve noktasız haliyle resm bakımından çok farklı şekillerde okunmaya ihtimalli olabilir. Bununla beraber söz konusu muhtemel okuyuşlardan sadece bazıları sahih kıraat olarak değerlendirilmektedir. Bu da müellifin kıraatlerin sıhhatinde “kıraatlerin, tâbi olunması gereken bir geleneğe dayanması gerektiği” şeklindeki prensibi uyguladığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

3. Kıraatleri Değerlendirme Yöntemi

Birgivî, sahih veya şaz olarak değerlendirdiği kıraatler arasında ayırım yapmaksızın tefsirinde bu kıraatlere yer vermektedir. Bunu yaparken sarf ve nahiv ilmi açısından dil tahlilinin yanı sıra Arap dili lehçeleri bakımından kıraatleri inceleme konusu yapmaktadır. Bu bağlamda yer verdiği farklı kıraatlerin kelimenin anlamı üzerindeki etkisine de bazı yerlerde değinmektedir. Bu itibarla müellifin kıraat-i seb'a kapsamı içerisinde değerlendirilen kıraatlere yer verdiği gibi bu kapsamda olmayan diğer kıraatleri de değerlendirdiği anlaşılmaktadır.

3.1. Sarf İlmi Açısından Değerlendirmesi

Birgivî, dil âlimi olması hasebiyle âyette geçen kelimeleri sarf ilmi açısından tahlil ederken bazı yerlerde bu maksatla farklı kıraatleri de zikretmektedir. Bu itibarla müellifin, fiillerde bab farklılığı, malûm-meçhul, gâib-muhatap farklılığı, bir lafzın isim veya masdar kipinde okunması gibi farklılıklar üzerinden sarf ilmi açısından tahlile tabi tuttuğu kelimeler için zikrettiği sahih veya şaz kıraatlerden örnekler verilmeye çalışılacaktır.

3.1.1. Fiillerde Bab Farklılığı

Arap dilinde fiillerin farklı babları vardır ve buna göre aynı kökten türetilmiş olsa da farklı baktan gelen her bir fiilde anlam değişikliği söz konusu olabilmektedir. Bundan dolayıdır ki müfessirlerin büyük bir kısmı tefsirlerinde, kelimelerin farklı bablarda okunabildiğini konu edinen sahih veya şaz kıraatlere yer vermektedir. Birgivî'nin tefsirinde de bu tür örneklerle rastlanılmaktadır. Örneğin Birgivî, “يَكْذِبُونَ”³² kelimesini Âsım, Hamza ve Kisâî'nin bu şekilde sülâsi mücerred olarak; diğerlerinin ise

³² el-Bakara 2/10.

“يَكْذِبُونَ” şeklinde tef'îl babından bir fiil olarak okuduğunu nakletmiş³³ ve bunun kelimenin anlamı üzerindeki etkisini incelemiştir.

Bu itibarla “يَكْذِبُونَ” kıraatine göre “مَا” ifadesindeki “مَا” edatı mâ-i masdariyye olup fiil de bu durumda masdar anlamındadır. Şöyle ki onların (münâfıkların) “أَمَّا بِاللَّهِ وَبِالْيَوْمِ الْآخِرِ”³⁴ (*Allah'a ve âhiret gününe iman ettik.*) şeklindeki sözlerinin karşılığında “وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ يَكْذِبُونَ” denilmektedir. Bu durumda âyet, “onların ‘Allah’a ve âhiret gününe iman ettik’ sözlerinde ‘yananları nedeniyle onlar için elem verici bir azap vardır.’ anlamına gelmektedir. Cumhur olarak nitelediği diğerlerine ait “يَكْذِبُونَ” kıraatine göre fiil, müteaddi bir fiildir. Buna göre âyetin anlamı açısından şöyle bir fark ortaya çıkmaktadır: Onlar Hz. Peygamber’i kalpleriyle yalanlarlar. Bu, ya yalanlama fiilinin keyfiyeti bakımından mübalağalı bir anlam ifade etmektedir ki büyük bir yalanla yalanlamakta olduklarını belirtmektedir. Ya da yalanlama fiilinin kemiyeti açısından fâillerin işledikleri fiillerin çokluğunu ifade etmektedir. Yani münâfıkların nifak, aldatma, istihza gibi kendisiyle azaba müstehak olunan birçok rezilete sahip oldukları vurgulanmış olur. Bununla beraber “yalanlama fiili”, diğer tüm reziletlerin de kaynağı mesabesinde addedildiği için âyette bu reziletlerden özellikle “yalanlama” fiili zikredilmiştir.³⁵

Görüldüğü üzere müellif, sahih kıraatlerden sarf ilminin konusu içerisinde değerlendirilebilecek bir kıraati aktarmasının akabinde ayrıca âyetin anlamı üzerindeki etkisi üzerinde de detaylı bir şekilde

³³ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 254. Kıraat-ı aşere bağlamında Halef de sülâsî mücerred bir fiil olarak okumaktadır. Bk. Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 17.

³⁴ el-Bakara 2/8.

³⁵ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 255-256. Söz konusu fiilin şeddeli veya şeddesiz okunması üzerinden zikredilen buna benzer diğer yorumlar için ayrıca bk. Ebû Sa'd el-Muhassin b. Muhammed b. Kerrâme Hâkim el-Cüşemî, *et-Tehzîb fi't-tefsîr*, thk. Abdurrahman b. Süleyman es-Sâlimî (Kahire-Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Mısırî-Dâru'l-Kütübî'l-Lübnânî, 2019), 1/249; Muhammed b. Yûsuf el-Endelûsî Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavviz (Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 1/283; Ebu'l-'Abbâs Şihâbü'd-dîn Ahmed b. Yûsuf b. 'Abdiddâim Semîn el-Halebî, *ed-Dürü'l-masûn fi 'ulûmî'l-Kitâbi'l-Meknûn*, thk. Ahmed Muhammed el-Harrât (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, ts.), 1/131-132.

durmaktadır. Bu, kıraatlerin tefsirle ilişkisini göstermesi bakımından da dikkate değer bir örnektir.

Fiilin farklı bablarda okunabildiğine yönelik müellifin yer verdiği bir diğer sahîh kıraat örneği ise “وَعَدْنَا”³⁶ kelimesidir. Bu kelimeyi kırâat-i aşere imamlarından Nâfi', İbn Kesir, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâi bu şekilde okurken Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb ise “وَعَدْنَا” şeklinde elifsiz okumaktadır.³⁷ Mez-kûr kelimeyi Nâfi', İbn Kesir, İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâi'nin bu şekilde müşâreket anlamındaki mufâ'ale babından bir fiil olarak okuduğunu nakleden Birgivî, sonrasında bu farklılığın kelimenin anlamı üzerindeki etkisine de değinmiştir. Fiil, mufâ'ale babından bir fiil olarak “وَعَدْنَا” şeklinde okunduğunda iki tür anlamın söz konusu olabileceğini belirtmiştir: 1) Yüce Allah Hz. Musa'ya vahyetmiş, Hz. Musa da belirlenen yere (mîkat) gelmeyi vadetmiştir. Dolayısıyla Yüce Allah ve Hz. Musa âyetinde geçen “va'd” fiilinin gerçekleşmesinde müşterektir. 2) “وَعَدْنَا” örneğinde olduğu üzere sadece tek bir kişinin fiili kastedilmektedir. Buna göre “va'd” sadece Allah'a ait bir fiil olur. Ebû Amr, bu kelimeyi “وَعَدْنَا” şeklinde sülâsi mücerred bir fiil olarak okur. Birgivî, va'detme fiili Allah'a ait olduğuna göre ve bu mana “وَعَدْنَا” fiiliyle gerçekleştiği için Ebû Amr'ın bu şekilde elifsiz okuduğunu nakletmiştir. Buna göre mana şöyle olmaktadır: “Hz. Musa'ya Tûr Dağı'na gelmesi ve bunun üzerine ona vahyin inmesi hususundaki va'dime karşılık atalarınıza olan bu nimetimi hatırlayın.”³⁸

Zikri geçen örnekte de Birgivî'nin bir fiilin farklı bablara göre okunabildiğini gösteren sahîh kıraatlere yer vererek âyetin anlamı üzerinde tahlilde bulunduğu görülmektedir. Kanaatimizce bu örnek özelinde; müellifin sahîh kıraatleri kırâat-i seb'a imamlarının okuyuşları ile sınırlandırdığı yönünde daha önce yaptığımız tespitimizi teyit eden verilerin bulunduğu söylenebilir. Nitekim Birgivî'nin sülâsî mücerred bir fiil olan “وَعَدْنَا” kıraatini sadece Ebû Amr'a nispetle aktarması, aynı kıraat tercihinde bulunan kırâat-i aşere imamlarından Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'a

³⁶ el-Bakara 2/51.

³⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdülmü'min b. el-Vecîh el-Vâsitî, *el-Kenz fi'l-kirââti 'l-'aşr*, thk. Meşhedânî el-Hâlid (Kâhire: Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dînîyye, 2004), 2/408; Bennâ, *İthâfu fudalâi 'l-beşer fi'l-kirââti 'l-erbe 'ate 'aşer*, 289; Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 23.

³⁸ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 489.

herhangi bir nispette bulunmaması böyle bir kanaati teyit eder niteliktedir.

Müellif, sarf ilmine yönelik yaptığı tahlillerde sahih kıraatleri zikrettiği gibi şaz kıraatlere de yer vermektedir. Örneğin Nâfi, İbn Kesir ve Ebû Amr'ın "وَمَا يُخَدِّعُونَ"³⁹ şeklinde okuduğunu söylediği söz konusu fiilin "وَمَا يُخَدِّعُونَ", "وَمَا يُخَدِّعُونَ", "وَمَا يُخَدِّعُونَ" veya "وَمَا يُخَدِّعُونَ" şeklinde şaz kıraat olarak birçok şekilde okunduğunu da aktarmıştır.⁴⁰ Bu arada söz konusu fiilin okunuşuyla ilgili aktarılan kıraat farklılığının imamlara nispetindeki yanlışlığın düzeltilmesi önem arz etmektedir. Nitekim Nâfi', İbn Kesir ve Ebû Amr bu fiili "وَمَا يُخَدِّعُونَ" şeklinde okumaktadır. Birgivî'nin belirttiği şekilde okuyan kırâat-i seb'a imamları ise İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Kisâi'dir.⁴¹

3.1.2. Fiillerde Malûm-Meçhûl ve Gâib-Muhâtab Form Farklılığı

Kıraat farklılıklarının önemli bir kısmı bilindiği üzere bir fiilin malûm-meçhûl veya gâib-muhâtab olarak farklı formlarda okunabilmesi şeklindedir. Birgivî de buna örnek olarak "تُعْزِرْ لَكُمْ"⁴² kelimesini Nâfi'in "تُعْزِرْ لَكُمْ" şeklinde meçhûl ve müfred müzekker gâib sîgayla okumasını göstermiştir. Bunun gerekçesini ise söz konusu fiilin nâib-i fâili konumundaki "خَطَايَاكُمْ" kelimesinin hakiki müennes olmamasına bağlamıştır. Ayrıca İbn Âmir'in ise aynı kelimeyi "تُعْزِرْ لَكُمْ" şeklinde meçhûl ve müfred müennes gâib sîgayla okuduğunu nakletmiştir.⁴³ Dolayısıyla İbn Âmir'in nâib-i fâil addedilen mezkûr kelimeyi hakiki müennes olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Ebû Ca'fer'in kıraati de Nâfi'in kıraati ile aynı olmasına rağmen⁴⁴ Birgivî'nin bu imama işaret etmemesi, onun kırâat-i seb'a'yı esas aldığı şeklinde yaptığımız daha önceki tespitimizi teyit eden bir diğer örnek olarak düşünülebilir.

³⁹ el-Bakara 2/9.

⁴⁰ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 249.

⁴¹ Nisâbü'rî, *el-Mebsût*, 127; Ezherî, *Meâni'l-kırâât*, 1/133; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/207; Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân*, 17.

⁴² el-Bakara 2/58.

⁴³ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 515.

⁴⁴ Neşşâr, *el-Büdüru'z-zâhire fi'l-kırââti'l-'aşri'l-mütevâtire*, 1/111; Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l- İrfân*, 24.

Birgivî'nin “وَبَشِّرْ”⁴⁵ fiilinin önceki âyette geçen “أَعِدَّتْ” fiiline matuf olarak “وَبَشِّرْ” şeklinde meçhûl bir fiil olarak da okunduğunu aktardığı⁴⁶ nakil ise müellifin bu bağlamda şaz kıraatlerden de yararlandığına yönelik bir örnek olarak düşünülebilir.

3.1.3. İsim veya Masdar Olarak Okunması

Kur'an kelimelerinden bir kısmının isim veya masdar şeklinde okunabildiğine yönelik nakledilen kıraat farklılıkları da vardır. Bu itibarla Birgivî, kıraat imamlarının cumhurunun “وَقُودُ”⁴⁷ şeklinde okuduğunu belirttiği bu kelimenin şaz olarak “وَقُودُ” şeklinde de okunduğunu nakletmiş⁴⁸ ve buna göre şu iki ihtimalin geçerli olabileceği üzerinde durmuştur:

1) “وَقُودُ” olarak okunduğunda bu kelime masdar olur ve ism-i mefûl manasındadır. Buna göre “فَخَرَّ قَوْمَهُ” ifadesindeki “فَخَرَّ” lafzıyla, kendisiyle iftihar edilen hususlar kastedildiği gibi “وَقُودُ” lafzından da kendisiyle yakılan/tutuşturulmuş şey kastedilmektedir.

2) Bu kelime hakiki anlamında kullanılmıştır. Yakıtı insanlar olduğu belirtilen cehennemi konu edinen âyette “النَّاسُ” lafzı “وَقُودُ” lafzının haberi olduğunda “Fenerin hayatı yağdır.” sözünde olduğu gibi mecâzî bir anlam söz konusu olur.⁴⁹ Buna göre fener sadece yağ ile yandığından yağın bizzat kendisi fenerin hayatı kılınmıştır. Âyette de Yüce Allah, insanları ve taşları cehennemin yakıtı yapmıştır. Çünkü onlar, cehennemin temeli ve onun yakıtının maddesidir.⁵⁰

3.2. Nahiv İlmi Açısından Değerlendirmesi

Birgivî'nin, tefsirinde yer verdiği kıraatlerden bir kısmı ise nahvî değerlendirmeleri esnasında istidlal ettiği kıraatlerdir. Bu itibarla müellif, âyetleri nahiv ilmi açısından tahlil ederken sahih veya şaz kıraatlerle meseleyi açıklama yöntemini tercih etmiştir. Örneğin, “وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا”⁵¹

⁴⁵ el-Bakara 2/25.

⁴⁶ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 333.

⁴⁷ el-Bakara 2/24.

⁴⁸ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 326.

⁴⁹ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 326-327.

⁵⁰ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 327 (muhakkik yorumu, 7 no'lu dipnot).

⁵¹ el-Bakara 2/83.

âyetindeki “حُسْنًا” kelimesini Hamza, Kisâi ve Ya’kûb’un “وَقُولُوا قَوْلًا حَسَنًا” takdirinde mahzûf “قَوْلًا” masdarının sıfatı olmak üzere “حَسَنًا” şeklinde; diğerlerinin ise “حُسْنًا” olarak okuduğunu nakletmiştir. Buna göre “حُسْنًا” kelimesi, kendisiyle nitelenen şeyde mübalağa anlamı ifade eden bir masdar olur ki böylece sözün bizzat kendisi güzel kılınmış olur.⁵² Bu örnekte de müellifin kırâat-i seb’â’yı tercih ettiği anlaşılmaktadır. Zira kırâat-i aşere imamlarından Halef de söz konusu kelimeyi “حَسَنًا” şeklinde okuduğu⁵³ halde kendisine burada işaret edilmemiştir.

Birgivî, nahvî değerlendirmeleri sürecinde şaz kıraatlara de yer vermiştir. Örneğin, İbn Mes’ûd’un “صَمَّ بَكُمْ عُمِي”⁵⁴ kelimelerini önceki âyette geçen “وَتَرَكَهُمْ” fiilinin mefûlünden hâl olmak üzere “صَمَّا بَكُمْ عُمِيًا” şeklinde mensûb okuduğunu aktarmıştır.⁵⁵ Ebû Abdurrahman es-Sülemî’nin de “لَا ذُلُّ”⁵⁶ kelimesini başında bulunan “لَا”i cinsinden hükmünü nefyeden “لَا” olarak değerlendirip haberi mahzûf olmak üzere “لَا ذُلُّ هُنَاكَ” takdirinde “لَا ذُلُّ” şeklinde okuduğunu nakletmiştir.⁵⁷

3.3. Lehçe Açısından Değerlendirmesi

Kur’ân-ı Kerîm’in nüzûlü döneminde farklı lehçelere sahip bir Arap toplumunun olduğu ve Arapların da yedi harf ruhsatının sağladığı bir kolaylık olarak kendi lehçelerine göre Kur’an âyetlerini okuyabildikleri bilinmektedir. Mahreçleri veya sıfatları aynı ya da yakın olan iki harfin idğamı-izhârı, hemzenin tahkiki-tahfifi, fethanın-meddin kesreye meyilli okunup okunmaması ile ilgili feth-taklîl-imâle vecihleri vb. türden okuyuşlar Arap dilinin lehçeleri arasındaki farklılıklara dayanmaktadır.⁵⁸ Birgivî, bu tür kıraatlerden feth-taklîl-imâle vecihlerine tefsirinde yer

⁵² Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 593.

⁵³ Nisâbü'rî, *el-Mebsût*, 132; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/218; Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 26.

⁵⁴ el-Bakara 2/18.

⁵⁵ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 295. Ayrıca bk. Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu İzâhi'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, thk. Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan (Dimaşk: Matbû'âtü Mecma'î'l-Luğati'l-Arabiyye, 1971), 1/500.

⁵⁶ el-Bakara 2/71.

⁵⁷ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 559.

⁵⁸ Detaylı bilgi için bk. Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2011), 55-60.

vermemiş iken hemzenin tahkiki-tahfifi gibi bazı kıraat türlerini ise zikretmiştir.

Örneğin Birgivî, “هَزْءَا”⁵⁹ kelimesi ile ilgili şu kıraatlere yer vermiştir: “هَزْءَا” kelimesini Hafs bu şekilde; Hamza “vâv” harfini hemzeye ibdâl ve “zây” harfini iskân ile “هَزْءَا”; diğerleri ise “هَزْءَا” şeklinde okumaktadır.⁶⁰ Bu arada ilgili kelimenin okunuşuna dair müellifin aktardığı kıraatlere ilişkin bilginin tashihe muhtaç bazı kısımlarının olduğu görülmektedir. Zira bu kelimeyi Hamza üç şekilde okumaktadır: 1) “Vâv” harfinin hazfi ve “zây” harfinin de tenvinli meftûh olarak “هَزْءَا” (huzzen), 2) vakfta “zây” harfinin sükûnuyla “هَزْءَا” (huzven), 3) vaslda “vâv” harfini hemzeye ibdâl ve “zây” harfini iskân ile “هَزْءَا” (huz'en) olarak üç farklı şekilde okumaktadır. Kıraat-i aşere imamlarından Halef de vakf ve vaslda Hamza'nın üçüncü vechi gibi okumaktadır. Hafs, Hamza ve Halef'in dışındaki diğer kurra ise sadece “vâv” harfi yerine hemze getirmek suretiyle “هَزْءَا” şeklinde okumaktadır.⁶¹ Buna göre müellifin kelimenin okunuşuna yönelik istidlal ettiği kıraatler, meselenin anlaşılmasına matuf tercihler olduğu için bazı yerlerde tüm kıraatleri ayrıntılı bir şekilde nakletmediği söylenebilir.

Birgivî; hemzenin tahkiki, tahfifi, ibdâli veya hazfi şeklinde farklı okuyuşlara ihtimali bulunan kelimelerden birisi olan “مُسْتَهْزِئُونَ”⁶² kelimesindeki hemzenin aşağıdaki dört vecihten birisiyle okunabileceğini nakletmiştir:⁶³

1) Hemzenin tahkikiyle “مُسْتَهْزِئُونَ” şeklinde okunmaktadır ki Birgivî bunu “asıl kıraat” olarak nitelemiştir.

2) Hemzenin tahfifiyle “beyne beyne” ile okunmaktadır ki Birgivî bunu ilk okuyuştan sonraki muhtar olan kıraat şeklinde tavsif etmiştir.

3) Hemze, makablinin harekesi cinsinden yâ'ya ibdâl edilerek “مُسْتَهْزِئُونَ” şeklinde okunmaktadır.

⁵⁹ el-Bakara 2/67.

⁶⁰ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 549.

⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/215; Neşşâr, *el-Büdüru'z-zâhire fi'l-kıraâtî'l-'aşri'l-mütevâtire*, 1/117, 339; Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 25; Muhammed Fehd Hârûf, *el-Müyesser fi'l-kıraâtî'l-erba'a aşere* (Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 2000), 10.

⁶² el-Bakara 2/14.

⁶³ Birgivî, *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*, 276.

4) Hemzenin zây harfinin zammeli okunmasıyla birlikte, hazfedilerek “مُسْتَهْزُونٌ” şeklinde okunması.

Bu dört kıraat, kırâat-i aşere imamlarının okuyuşudur. Nitekim Birgivî'nin “asıl kıraat” şeklinde tavsif ettiği ilk kıraat vechi, Hamza ve Ebû Ca'fer dışındaki diğer kıraat imamlarının kıraatidir. İkinci ve üçüncü vecih Hamza'nın, dördüncü vecih ise Hamza ve Ebû Ca'fer'in okuyuşudur.⁶⁴ Birgivî, “beyne beyne” ifadesiyle hemze ile hemzenin harekesi cinsinden olan harf (vâv harfi) arasında bir okuyuşla hemzeyi teshil yaparak okumayı kastetmektedir. Görüldüğü üzere Birgivî, tahkik veya tahfif bakımından çok farklı şekillerde okunmaya ihtimalli olan hemzeli bir kelimenin okunuşuyla ilgili olarak rivayet edilen her bir kıraate yer vermektedir. Aynı zamanda yukarıdaki örnekte de olduğu üzere bazı yerlerde “asıl olan budur” veya “muhtar olan okuyuş” şeklindeki tavsifleriyle bazı kıraatlere özellikle işarette bulunduğu tespiti yapılabilir.

Sonuç

Osmanlı döneminin en ihtişamlı dönemlerinde yaşamış olan Birgivî'nin Arap dili, tefsir, fıkıh, hadis, kelam, tasavvuf, kıraat, tecvid gibi birçok ilme dair telifleri bulunmaktadır. Yaşadığı dönemin sorunlarına çözüm üretmek niyetiyle müslümanların dinî hayatları noktasında istifade edebilecekleri *Vasiyetnâme* ismi ile maruf bir eser kaleme alan müellif benzer bir hassasiyetle yaşadığı dönemin bir problemi olarak gördüğü tilâvet hatalarını tashih etmek niyetiyle *ed-Dürri'l-yetîm* isimli bir risâle de telif etmiştir. Aynı zamanda kıraat ilminin temel meselelerinden biri sayılan resmu'l-mushaf ilmine dair bir risâlesi de bulunan müellifin bu açıdan tefsirinin kıraatler yönünden incelenmesi ve tefsiri özelinde kıraatlere yaklaşımının tespit edilmesi önemli görülmüştür.

Fâtiha sûresi ile Bakara sûresinin 98. âyeti aralığındaki âyetlerden oluşan tefsirinde Birgivî, kırâat-i seb'a tasnifini tercih ettiği, bununla beraber kırâat-i seb'a'yı kırâat-i aşere'ye tamamlayan Ya'kûb, Ebû Ca'fer ve Halef olmak üzere üç kıraat imamından da bazı yerlerde aktarımda bulunduğu görülmektedir. Bu itibarla kırâat-i seb'a tasnifinde geçen kıraatleri sahih kıraat, diğer kıraatleri ise şaz kıraat olarak nitelendirdiği

⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/397, 443; Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, 18.

tespit edilmiştir. Dolayısıyla müellifin kıraat tasavvuruna göre sahih veya şaz kıraat telakkisini kırâat-i seb'a tasnifi üzerinden oluşturduğu anlaşılmaktadır. İbnü'l-Cezerî sonrasında yaşayan bir âlim olmasına rağmen kırâat-i aşere tasnifini tercih etmemesi bu bağlamda dikkate değerdir.

Müellif, kıraatlerin sıhhatinde ise ilk olarak Mekkî b. Ebî Tâlib tarafından işaret edildiği bilinen sahih ve muttasıl bir senet, mesâhif-i Osmâniyye'ye muvafakat, Arap dili kâidelerine uygunluk şeklindeki üç kriterin bulunması gerektiği kanaatini izhâr etmiştir. Buna göre Kur'an kıraatinin Hz. Peygamber'den mervî kıraatler içerisinde kırâat-i seb'a imamları tarafından ihtiyar edilip nakledilmiş kıraatlerle ancak câiz olabileceğini belirtmiştir. Bu hususta "kıraat, tâbi olunması gereken bir gelenektir/sünnettir." ifadesini zikretmek suretiyle kıraatlerin sema ve müşâfehe usulüyle sonrakilerin öncekilerden ahzetameleri gereken bir geleneğe dayanması gerektiğine işaret etmiştir.

Bununla beraber müellif telif etmiş olduğu tefsirinde bir tefsir yöntemi olarak sahih veya şaz olsun tüm kıraatlerden faydalanma yöntemini tercih etmiştir. Zira tefsirlerde sahih bir Kur'an tilâveti değil, âyetlerde geçen kelimelerin tüm nüanslarıyla tahlil edilmesi ve buna bağlı olarak âyetlerde murad edilen ilâhî mesajın anlaşılması hedeflenmektedir. Birgivî de bu bağlamda tefsirinde birçok yerde kıraatlerden istifade etmiştir. Bazı yerlerde sadece kıraat farklılığına değinmekle yetinmiş bazı yerlerde ise söz konusu kıraat farklılığının âyetin anlamına, i'rabına etkisini inceleme konusu yapmıştır. Dolayısıyla bir tefsir yöntemi olarak gerektiğinde sahih veya şaz tüm kıraatleri zikreden müellif, diğer taraftan sahih bir Kur'an kıraatinin ise sadece kırâat-i seb'a tasnifine göre olabileceğini de açıkça belirtmiştir. İnceleme konusu yapılan söz konusu tefsirde, tam bir tefsir olmasa da mevcut haliyle müellifin kıraat-tefsir ilişkisine dair bazı kanaatler serdetmeye yeterli kıraat verilerinin bulunduğu tespiti yapılabilir.

Kaynakça

- Abdulfettah Pâlûvî. *Zübdetü'l- İrfân*. İstanbul: el-Mektebetu'l-Hanîfiyye, ts.
- Arslan, Ahmet Turan. *İmam Birgivi Hayatı Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1992.
- Başkan, Ömer. *Tefsirin Bilgi Alanlarından Biri Olarak Anlamı Etkileyen Kıraat Farklılıklarının Tevcihi -el-Muharraru'l-Vecîz Örneği-*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2015.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî el-. *İthâfu fudalâi'l-beşer fî'l-kırââtî'l-erbe'ate aşer*. thk. Enes Mihre. Lübnân: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2006.
- Birgivî, Takıyyüddin Mehmed b. Pir Ali el-. *ed-Dürri'l-Yetîm*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 03704-007, 131-137 yk., 15 st.
- Birgivî, Takıyyüddin Mehmed b. Pir Ali el-. *Mukaddimetü'l-Müfessirîn*. thk. Abdurrahman b. Salih b. Süleyman ed-Dehş. Riyâd: Câmiatu'l-İmam Muhammed b. Suûdi'l-İslâmiyye, 2004.
- Birgivî, Takıyyüddin Mehmed b. Pir Ali el-. *Resâilü'l-Birgivi*. thk. Ahmed Hâdi el-Kassâr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2011.
- Birgivî, Takıyyüddin Mehmed b. Pir Ali el-. *Risâle fî Beyâni Rusûmi'l-Mesâhifi'l-Osmâniyye*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 00250-001, 1-15 yk., 21 st.
- Birişik, Abdulhamit. "Kıraat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/426-433. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2011.
- Dânî, Ebû Amr ed-. *Câmiu'l-beyân fî'l-kırââtî's-seb'i'l-meşhûra*. thk. Muhammed Sadûk el-Cezâirî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005.
- Düzenli, Yaşar. *Birgivi ve Tefsirdeki Metodu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 1987.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf el-Endelüsî. *el-Bahrü'l-muhîd*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed Muavviz. 8 Cilt. Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.

- Emre, Habib Salih. *İmam Birgivi'nin "Risale Fi Beyani Rusumi'l-Mesahifi'l-Osmaniyyeti's-Sitte" Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî el-. *Meâni'l-kırâât*. thk. 'Iyd Mustafa Derviş - 'Avd b. Hamd el-Kûzî. Suudi Arabistan: Câmi'atu'l-Melik Su'ûd, 1991.
- Fırat, Yavuz. *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018.
- Hâkim el-Cüşemî, Ebû Sa'd el-Muhassin b. Muhammed b. Kerrâme. *et-Tehzîb fi't-tefsîr*. thk. Abdurrahman b. Süleyman es-Sâlimî. Kahire-Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Mısırî-Dâru'l-Kütübî'l-Lübânî, 2019.
- Hârûf, Muhammed Fehd. *el-Müyesser fi'l-kırâati'l-erba'a aşere*. Dimaşk-Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 2000.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsîlî. *el-Muhteseb fi tebyîni vücûhi şevâzî'l-kırâati ve'l-îdâhi 'anhâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr b. Ahmed b. Mûsâ. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâat*. thk. Şevki Dayf. Mısır: Dâru'l-Meârif, 1972.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-âşr*. thk. Ali Muhammed Dabbağ. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009.
- İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım. *Kitâbu İzâhi'l-vakfi ve'l-ibtidâ*. thk. Muhyiddîn Abdurrahman Ramazan. 2 Cilt. Matbû'âtu Mecma'î'l-Luğati'l-'Arabîyye: Dimaşk, 1971.
- Kara, Mehmet. "Hadis Rivayetleri Bağlamında Hz. Peygamber'in Okuduğu veya Okuttuğu Kıraat Farklılıkları". *TheoSophia* 3 (Aralık 2021), 123-139.
- Kazan, Ahmet. "İbnü'l-Cezerî Sonrası Kırâat-Tefsir İlişkisi: Fethu'r-Rahmân Örneği". *Amasya İlahiyat Dergisi* 22 (Haziran 2024), 46-70.
- Kılıç, Mehmet. *Molla Ali el-Kârî'nin "Envâru'l-Kur'ân ve Esrâru'l-Furkân" Tefsirinde Kıraatlere Yaklaşımı*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023.
- Kılıç, Mustafa. *Kırâat-Tefsîr İlişkisi Zemahşeri Örneği*. İstanbul: İFAV, 2015.
- Martı, Huriye. *Birgivi Mehmed Efendi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed. *el-İbâne 'an me'ânî'l-kırâ'ât*. ed. Abdulfettâh İsmail Şelebî. Kahire: Dâru Nehdati Mısır, 1977.
- Neşşâr, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed en-. *el-Büdûru'z-zâhire fî'l-kırâ'âtî'l-'aşrî'l-mütevâtire*. thk. Ahmed İsa el-Mî'sarâvî. 4 Cilt. Kuveyt: Dâru'n-Nevâdir, 2011.
- Nîsâbü'rî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. Mihrân en-. *el-Mebsût fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. thk. Subey' Hâzma Hâkîmî. Dimaşk: Mecmeu'l-Lügati'l-Arabiyye, 1981.
- Okçu, Abdülmecit. *Kırâat Açısından Taberî ve Tefsiri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Öztürk, Cuma. *İmam Birgivi'nin ed-Dürri'l-Yetîm Adlı Risâlesi (İnceleme ve Tahkik)*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Semîn el-Halebî, Ebu'l-'Abbâs Şihâbü'd-dîn Ahmed b. Yûsuf b. 'Abdiddâim. *ed-Dürri'l-masûn fî 'ulûmi'l-Kitâbi'l-Meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, ts.
- Sütşurup, İhsan. *Sa'lebî'nin el-Keşf ve'l-Beyân Tefsirinde Kırâatlere Yaklaşımı*. ed. Kenan Aklan - Resul Akcan. Ankara: Sonçağ Akademi, 2023.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2018.
- Vâsitî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdülmü'min b. el-Vecîh el-. *el-Kenz fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. thk. Meşhedânî el-Hâlid. 2 Cilt. Kâhire: Mektebetu's-Sekâfeti'd-Dînîyye, 2004.
- Yeşildağ, Adem. "Fethu'l-Kadîr Özeline Şevkânî'nin Kırâat-i Seb'a ile Kırâat-i Aşereye Yaklaşımı". *Kalemname* 12 (Aralık 2021), 94-115.
- Yeşildağ, Adem. "Tefsir Geleneğinde Kırâat-Yorum İlişkisi: Fethu'l-Kadîr Örneği". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12/1 (Ocak 2022), 155-168.